

AUGUSTINE CASIDAY

**TRADIȚIE ȘI TEOLOGIE
ÎN SCRIERILE
SFÂNTULUI IOAN CASIAN**

Traducere din limba engleză
LUCIAN FILIP

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2015

Colecția „Patristica” este coordonată de
Dragoș Dâscă și Pr. Cezar Țabârnă

Referent științific:
Prof. univ. dr. Ștefan Munteanu,
Institutul de Teologie Ortodoxă „Saint Serge”, Paris

Textele din limba latină, germană și franceză au fost traduse de
Ileana Ingrid Bauer.

© A.M.C. Casiday, 2007
Tradition and Theology in St John Cassian, originally published
in english in 2007. This translation is published by arrangement with
Oxford University Press.

© DOXOLOGIA, 2015
ISBN: 978-606-666-386-1

CUPRINS

Prefață	15
Cuvânt înainte	17
Abrevieri	20

Introducere

1. Profilul Sfântului Ioan Casian în cadrul teologiei istorice	21
2. Autorul din umbră și tradiția teologiei monahale	23
3. Îndemnul Sfântului Ioan Casian la cultivarea ascetică a înțelegerii creștine	25
4. Problema interpretării anacronice a Sfântului Ioan Casian: pista falsă a lui Prosper	27
5. Afirmările de antiaugustinism și consecințele lor asupra interpretării Sfântului Ioan Casian	30
6. Structura acestei monografii	33
7. Alte subiecte majore	37

I

Teologia monahală în Galia de Sud, în veacul al V-lea

1. Acuzațiile de „semipelagianism” din veacul al V-lea și urmările lor	42
Campania desfășurată de Prosper în favoarea Fericitului Augustin	46
<i>Convorbirea</i> a XIII-a în interpretarea lui Prosper	51
O comparație cu alți „semipelagieni”, I: Vincentiu de Lérin	59

O comparație cu alți „semipelagieni”, II: Faust de Riez	65
O comparație cu alți „semipelagieni”, III: Valerian de Cimiez	74
Un nou model de interpretare a magiștrilor din Provența	76
2. Fericitul Augustin Monahul	82
Mărturia lui Posidiu	86
Comparație între teologia și ascetismul Fericitului Augustin și cele ale Sfântului Ioan Casian	92
Diferențe de organizare și de teorie între Fericitul Augustin și Sfântul Ioan Casian	106
3. Concluzii	116

II

Cassianus contra Pelagianos

1. Coerența „pelagianismului”	123
Botezarea copiilor	124
Virtuțile sfinților evrei	127
Posibilitatea de a nu păcătui	128
Dreptatea socială	131
Chemarea la desăvârșirea creștină	133
2. Modul de funcționare a voinței conform pelagienilor	135
Necesitate și voință	135
Fatalismul	138
Răsplata pentru o voință virtuoasă	140
Voința și luarea deciziilor	143
... <i>a Deo emancipatus homo est</i>	147
Influența lui Origen și a lui Sextus	148

Dreapta judecată a lui Dumnezeu	151
3. Disfuncții în funcționarea voinței conform operelor monastice ale Sfântului Ioan Casian	153
Problemele monahului cu voință	155
Voința lui Hristos și voința monastică	157
Polemica antipelagiană timpurie a Sfântului Ioan Casian	159
Diversitate în opoziția sobornicească față de Pelagius	163
Dumnezeu „ne îndreaptă voința”	164
„Facem ceea ce nu voim”	166
Caracterul inevitabil al păcatului	167
Atenționare împotriva unei supraevaluări	170
4. Disfuncții în funcționarea voinței conform operei hristologice a Sfântului Ioan Casian	172
„Asumarea omului”	173
O hristologie antipelagiană?	174
O evaluare a polemicii Sfântului Ioan Casian	176
5. Argumentele Sfântului Ioan Casian împotriva pelagianismului și datarea <i>Convorbirii</i> a XIII-a	178
Soluția oferită de Chadwick și unele probleme care o însoțesc	179
Așa-zisul antiaugustinism din <i>Convorbirea a XIII-a</i>	182
O posibilă sursă a inacceptabilului augustinism	184
6. Concluzii	186

III

Tradiția Sfântului Ioan Casian

1. Cât de tradiționale sunt tradițiile Sfântului Ioan Casian?	194
--	------------

Critica modernă adusă Sfântului Ioan Casian	195
Programul Sfântului Ioan Casian de a răspândi tradiția	199
2. Orizonturi culturale și intelectuale în Egiptul antic târziu	206
„Copti vs. greci”	207
Cultura intelectuală din Egiptul antic târziu	210
Bilingvism	211
Educația	212
Dovezile oferite de literatura teologică	214
3. Monahii egipteni și cunoștințele lor teologice	216
Sfântul Antonie cel Mare, Didim cel Orb și Pavel din Tamma	216
Părinții de la Wadi n-Natrûn	226
Teologia monahală din Egipt în anul 399 și în perioada de după	234
<i>Apophthegmata</i>	239
4. Concluzii	241

IV

Sfântul Ioan Casian despre rugăciune

1. Practica rugăciunii	246
Rugăciunea în comun în chinovie	247
Rugăciunea personală în chilie	254
Sinaxa din timpul zilei	256
Rugăciunea în afara chinoviei	260
Rugăciunea împotriva demonilor	261
Rugăciunea și dobândirea de virtuți	263
2. Efectele personale și comunitare ale rugăciunii	268

Funcția „personală” a rugăciunii	268
Funcția „comunitară” a rugăciunii	271
Excluderea de la rugăciunea în comun	272
Rugăciunea ca mijloc de legătură cu Dumnezeu	276
3. Înțelesul teologic al rugăciunii	278
<i>Convorbirea</i> a IX-a: fundamentele teologice ale Avvei Isaac	279
<i>Convorbirea</i> a X-a: învățătura Avvei Isaac în întregime	289
O lecție de învățat de la Serapion	291
Rugăciunea hristocentrică	293
Ținând strâns de Dumnezeu	297
„Formula de pietate”	299
Aplicabilitatea universală a învățăturii Avvei Isaac	300
4. <i>In excessu mentis</i> : Sfântul Duh și Hristos în învățătura Sfântului Ioan Casian despre rugăciune	303
Elemente intelectuale în descrierile emoționale	304
O observație gramaticală	307
Ce se „depășește” prin rugăciunea extatică?	309
Sfântul Ioan Casian, Evagrie, omiliile macariene și <i>Liber graduum</i>	310
Sfântul Duh și rugăciunea extatică	313
Alte exemple de exces	317
Două tipuri de „excese”	319

V

„În Sfânta Sfințelor”: hristologia Sfântului Ioan Casian

1. Perspectivele cercetătorilor privind învățătura Sfântului Ioan Casian despre Întrupare	322
--	-----

Apologetii lui Nestorie	323
Criticile aduse Sfântului Ioan Casian	330
2. Componentele hristologiei Sfântului Ioan Casian	338
Un sumar al <i>Întrupării</i> Sfântului Ioan Casian	339
Importanța mărturisirii lui Leporius	342
Mărturisirea de credință a lui Leporius	344
Hristologia Sfântului Ioan Casian	347
Corectarea incertitudinilor lui Grillmeier	351
Nașterea și moartea lui Hristos	354
Hristologie și Scriptură	357
Întrebuintarea Sfintei Scripturi de către Sfântul Ioan Casian	358
<i>Praktiké</i> și <i>theorétiké</i> ca baze ale interpretării	359
Exegeză și sfințenie	361
Hristologia ce înconjoară exegeza Avvei Nestoros	363
„...in Christo et in ecclesia”	365
Disponibilitatea acestei tehnici	368
3. Raportul dintre hristologia Sfântului Ioan Casian și operele sale monastice	369
Cercetări anterioare	369
<i>Întruparea</i> în planul operei Sfântului Ioan Casian	371
4. Valoarea intrinsecă a învățaturii	374
Anumite probleme ale <i>Întrupării</i> Sfântului Ioan Casian	375
Virtuțile <i>Întrupării</i>	378
Concluzii	381

ANEXE

ANEXA 1	
Influența lui Prosper asupra cercetării moderne	389

Perspective germane	389
Perspective franceze	391
Perspective italiene	392
ANEXA 2	
Sfântul Ioan Casian despre minuni	395
ANEXA 3	
Privind o lucrare publicată recent despre corpusul grec al operelor Sfântului Ioan Casian	399
Bibliografie	413
Indice de referințe scripturistice	
Indice general	

COPIILOR MEI

„Καὶ Κασσιαν οὐτοῦ πνέοντος κασσίαν...”

Autor anonim, „Iambi la cuvintele
Sfinților Părinți”, l. 28

(ed. G.C. Amaduzzi, *Anecdota litteraria ex mss
codicibus eruta*, Rome, Fulgonio, 1773, p. 28)

Prefață

Deși scrierile monastice ale Sfântului Ioan Casian au avut o popularitate constantă, reputația sa (într-o foarte mare măsură cea de autor de teologie) a fost grav compromisă. Lucrarea de față începe cu o evaluare a ideilor convenționale despre Sfântul Ioan Casian și, găsindu-le extrem de defectuoase, oferă prima încercare susținută de reinterpretație a operelor Sfântului Ioan Casian fără a ține cont de polemici depășite. Este necesară o atenție specială în cazul aspectelor hristologice ale antropologiei monastice întâlnite la Sfântul Ioan Casian. În cuprinsul lucrării, se va face referință la contemporanii Sfântului Ioan Casian – atât persoane binecunoscute, precum Fericitul Augustin, Evagrie Ponticul, Vincențiu de Lérin și Nestorie, cât și mai puțin cunoscute, precum Prosper de Aquitania, Valerian de Cimiez și Pavel din Tamma – pentru a oferi o analiză neîmpovărată de anacronism a scrierilor și a importanței lor.

Cuvânt înainte

Această carte se bazează pe lucrarea mea de doctorat (susținută la Universitatea din Durham, Departamentul de Teologie, 2002). În timpul scrierii acestei teze, am fost ajutat de Overseas Research Council sub forma unei burse de cercetare în străinătate; de Departamentul de Teologie al Universității din Durham, sub forma unui grant din Dean's Fund, a unuia din bursa De Bury și a unuia din bursa Evans; sub forma unui grant din două donații anonime administrate de către Pr. J. Trenham; și a unuia foarte generos din partea fundației Virginia H. Farah. Acesta din urmă a fost administrat de către Preasfinția Sa Basil (Essey), Episcop de Wichita și al Episcopiei Americii Centrale din cadrul Arhiepiscopiei Americii de Nord. Sayedna Basil a fost foarte generos prin sprijinul pe care mi l-a oferit pentru această lucrare, iar încurajarea sa a fost de neprețuit. A reprezentat o foarte mare onoare pentru mine să-mi desfășor cercetarea doctorală sub supravegherea Prof. Andrew Louth. În nenumărate feluri am fost ajutat de o serie de cercetători, prieteni și colegi: Pr. Dr. Kallistos (Ware), Prof. Gerald Bonner, Prof. Peter Brown, Pr. Gabriel Bunge, Prof. Patout Burns, Pr. Constantin Chirilă, Pr. Dr. Adam Cooper; Dr. Mary B. Cunningham, Dr. Carol Harrison; Prof. C.T.R. Hayward, D-na Anastasia Neubauer, Dr. Glenn Peers, Pr. Prof. Mark Sheridan, Pr. Dr. Tim Vivian, Dr. Stuart Weeks și, nu în cele din urmă, Dr. Mika Törönen. În special, Adam și Mika au fost cei mai buni camarazi la care poate spera o persoană care scrie o teză de doctorat, învățând foarte multe de la amândoi.

După terminarea tezei, am avut șansa să lucrez un an ca cercetător asociat postdoctorat în cadrul Departamentului de Studii anglo-saxon, norvegiene și celtice al Universității din Cambridge, contribuind la proiectul *Fontes Anglo-Saxonici*. Colegii din departament au fost în permanență amabili și primitivi cu patrologul din mijlocul lor. Pe lângă faptul că mi-au cultivat proaspetele interese față de drumul parcurs de operele Sfântului Ioan Casian în Insulele Britanice și în cadrul monahismului din perioada anglo-saxonă, mi-au permis să revizuiesc și să completez teza (prin accesul la colecțiile din biblioteca universitară, ceea ce a reprezentat o oportunitate extraordinară). Ar fi un gest de neglijență din partea mea dacă nu le-aș mulțumi în mod personal profesorilor D.N. Dumville și S.D. Keynes, Dr. Rosalind Love și D-nei Laura Hill.

Revizuirile finale ale acestei teze au fost făcute în Durham, unde, în momentul de față, dețin un post în Leverhulme Early Career Fellowship.

Cea mai mare recunoștință o datorez copiilor mei, Helen, Beata, Anthony și Alexander, a căror prezență îmi aduc aminte în permanență că viața înseamnă mult mai mult decât cărți. Cu dragoste, această carte le este dedicată.

28 februarie 2005
Sărbătoarea Sfântul Ioan Casian,
Durham

Abrevieri

(ps.?-)	Pseudo
ACW	<i>Ancient Christian Writers</i>
Așezăminte	<i>Așezămintele mănăstirești și despre leacurile celor opt păcate capitale</i>
Aug	Augustinianum
CCL	Corpus Christianorum Scriptorum Latinorum conl Conlationes
Convorbiri	<i>Convorbiri duhovnicești în 24 de cărți</i>
CPG	<i>Clavis Patrum Graecorum</i> (ed. M. Geerard)
CPL	<i>Clavis Patrum Latinorum</i> (ed. E. Dekkers)
CSCO	Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium
CSEL	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum
DSp	<i>Dictionnaire de Spiritualité</i> (ed. M. Viller <i>et al.</i>)
EIBMBOR	Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române
GCS	<i>Die griechischen christlichen Schriftsteller</i>
GNO	<i>Gregorii Nysseni Opera</i>
<i>inc</i>	<i>De incarnatione Domini contra Nestorium</i>
<i>inst</i>	<i>Institutiones</i>
Întrupare	<i>Despre Întruparea Domnului, contra lui Nestorie</i>
J ECS	<i>Journal of Early Christian Studies</i>
JTS	<i>Journal of Theological Studies</i>
LCL	Loeb Classical Library
Mus	<i>Le Muséon. Revue d'études orientales</i>
OCA	<i>Orientalia Christiana Analecta</i>

OCP	<i>Orientalia Christiana Periodica</i>
PG	<i>Patrologia Graeca</i>
PL	<i>Patrologia Latina</i>
PLS	<i>Patrologia Latina Supplementum</i>
PO	<i>Patrologia Orientalis</i>
PSB	<i>Părinți și Scriitori Bisericești</i>
PTS	<i>Patristische Texte und Studien</i>
SA	<i>Studia Anselmiana</i>
SC	<i>Sources Chrétiennes</i>
SEA	<i>Studia Ephemeridis Augustinianum</i>
SM	<i>Studia Monastica</i>
SO	<i>Spiritualité orientale</i>
SP	<i>Studia Patristica</i>
SVF	<i>Stoicorum Veterum Fragmenta (ed. von Arnim)</i>
TU	<i>Texte und Untersuchungen</i>
VC	<i>Vigiliae Christianae</i>

Introducere

1. Profilul Sfântului Ioan Casian în cadrul teologiei istorice

Interesul față de scrierile Sfântului Ioan Casian (cca 360-435) nu a slăbit niciodată. Acest fapt se datorează în mare măsură echilibrului încântător existent între narațiunea plină de viață și, mai ales, modul profund de înțelegere a psihologiei umane. Sfântul a manifestat o puternică influență asupra dezvoltării ascetismului apusean prin publicarea istorisirilor despre petrecerea sa alături de Părinții pustiei în timpul celor două călătorii din Palestina în Egipt (cca 385-399/400). Scrierile sale, *Așezăminte* (titlul întreg, *Așezămintele mănăstirești și despre leacurile celor opt păcate capitale*) și *Convorbiri* (*Convorbiri duhovnicești în 24 de cărți*), au fost transcrise și studiate secole de-a rândul. Ele au devenit relatări normative despre Părinții pustiei, mai ales atunci când apusenii s-au aflat separați de Egipt din cauza circumstanțelor politice și, în cele din urmă, a celor teologice.

Un indiciu despre cât de mare a fost impactul pe care l-au avut scrierile Sfântului Ioan Casian îl constituie faptul că unele dintre ele, circulând și în limba greacă, i-au adus cinstea de a fi asimilate în corpusul ascetic al literaturii grecești, Sfântul Ioan Casian și Fericitul Ieronim fiind (din câte știu eu) singurii scriitori ascetici latini care s-au bucurat de acest lucru. Mai mult decât atât, fragmente ale scrierilor Sfântului Ioan Casian au avut, sub forma apoftegmelor, o arie de circulație

la fel de mare precum însuși creștinismul¹. În literatura greacă², coptă³, siriacă⁴, armeană⁵, arabă⁶, etiopiană⁷ și slavă⁸ se regăsesc citate, iar în unele cazuri fragmente întregi, din „Casian Romanul”.

Și totuși, chiar și în această formă fragmentară, scrierile Sfântului Ioan Casian au avut în mod inevitabil un impact limitat. Este caracteristic stilului său simplu, ca apoftegmele atribuite lui de către tradițiile răsăritene și orientale să fie în întregime amintiri despre ceea ce au făcut sau au spus alții. Cât despre tratatele care ies în mod ocazional la lumină, de exemplu cele din greacă, arabă sau slavă, ele tind să întărească alte opere din vastul corpus al literaturii ascetice și monastice, fără a se distinge de acestea cu ceva nou. Chiar și persoana Sfântului Casian tinde să se evapore în negura istoriei.

Această problemă (căci este o problemă) este cauzată de faptul că deținem relativ puține informații despre viața Sfântului Ioan Casian. De pildă, data nașterii și cea a morții sale reprezintă aproximări rezonabile, însă rămân aproximări, iar locul nașterii și al morții rămâne, de asemenea, subiectul unei controverse teologice. Nu cunoaștem ce l-a adus pe

¹ Afirmația este îndreptățită deoarece, până acum, nu am găsit urme ale Sfântului Ioan Casian în limba georgiană sau sogdiana veche.

² e.g. Nicodim (1782): 61-87; Dyovouniotis (1913); Marsili (1934); cf. Fotie, *cod* 197 (ed. Henry [1959-1991]: 3: 92-95).

³ e.g. *apoph* copt 26 (ed. Chaîne [1960]: 5).

⁴ Vezi Sauget (1987): 97, 173.

⁵ Cf. *pater* armen 4.18R, 5.54A-B, 6.8R, 11.18R, 13.14A-B, 13.15R, 18.73B (CSCO 335:198; 361, 54-56, 137-138; 371, 137, 182-183, 193; 379, 102-103).

⁶ e.g. în traducerea arabă a „Enānīšō”, *paradisus partum*: vezi Sauget (1987): 133; vezi și Graf (1944-1953): 1: 380-388 (apoftegmele arabe), 401 (fragmente arabe din scrierile Sfântului Ioan Casian).

⁷ e.g. *ascet* 5, 20, 22, 32, 38 (CSCO 458: 5, 23-24, 25-28, 37-38, 40 [text]; 459: 3-4, 16-19, 25-26, 28 [trad.]); *pater* aeth 34 (28) (CSCO 277: 10-11 [text]; 278, 9 [trad.]); *coll mon* 16.7 (CSCO 238: 133-134 [text]; 239: 98 [trad.]).

⁸ e.g. în Sfântul Paisie Velicicovschi, *Filocalia* (ed. Zamfiresco [1990]: 1075-1114).

acesta în Galia sau unde a scris operele sale. Unii teologi au susținut că era originar din partea locului și acum doar se întorcea acasă, iar alții, la fel de credibil, că era din Dobrogea de astăzi⁹. (Trebuie afirmat faptul că sosirea Sfântului Ioan Casian în Marsilia nu pledează împotriva unei origini est-europene. Marsilia reprezenta un important port de escală pentru vasele de pe Marea Mediterană, sfântul putând foarte ușor să ajungă aici din oricare dintre aceste locuri¹⁰.) Mare parte din informațiile despre viața Sfântului Casian au fost extrase din scrierile sale. De pildă, am aflat din acestea că prenumele său era Ioan, că a avut parte de o educație aleasă în literatura clasică și că, în Egipt, s-a aflat în aceleași cercuri din care făcea parte și Evagrie Ponticul¹¹. Abia dacă există suficiente date pentru a alcătui o biografie completă, iar acest lucru este cu siguranță imposibil fără a ne baza în cea mai mare parte pe informații preluate din surse contemporane pentru a umple, cât mai plauzibil cu putință, numeroasele lacune.

2. Autorul din umbră și tradiția teologiei monahale

Deși este foarte ușor să ne imaginăm că Sfântul Ioan Casian și-ar fi dorit cu bucurie să rămână ascuns în spatele

⁹ O prezentare detaliată a acestei dezbateri este disponibilă în Vannier (1999): 23-27. În ceea ce mă privește, sunt convins că Sfântul Ioan Casian era originar din România de astăzi.

¹⁰ Rouge' (1966): 141-2; Bats (1992); Hermary (1999). Paulin de Nola, *car* 24 (PL 61: 621), relatează călătoria lui Martinian care, plecând de la Narbonne, a naufragiat lângă Marsilia, „fiica grecilor sădită pe pământ galic” (ll. 305-306), unde a fost îngrijit de către frații de acolo. Cf. cu călătoria lui Posthumian din Alexandria la Narbonne, care la fel se sfârșește în Marsilia: Sulpiciu Sever, *dial* 1.1.3 (CSEL 1: 152-153).

¹¹ Aceste informații, împreună cu altele, au fost stabilite de către Chadwick, Cristiani, Hammett, Tibiletti și alți teologi menționați în continuare.

scrierilor sale, propun să nu-l lăsăm să facă acest lucru. După cum va demonstra studiul de față, Sfântul Ioan Casian a fost un gânditor original și cu capacitate de sinteză, putând să dezvolte teme auzite într-un anumit loc pentru a le folosi într-altul, într-o formă ușor diferită. Ca atare, el a fost un iscusit promotor al unei tradiții teologice monahale. Așadar, unul din scopurile acestui studiu va fi să abordeze și să evalueze mijloacele diferite în care Sfântul Ioan Casian dezvoltă aspectele învățaturii contemporane. Există însă și alte motive pentru care dorim să evităm a deveni complici la obiceiul Sfântului Ioan Casian de a se ascunde ca autor al operelor sale și este important să atragem atenția asupra lor de la bun început.

Pentru că, dacă pierdem din vedere contribuțiile Sfântului Ioan Casian la operele monastice, vom deveni și mai pasibili de a pune întrebări nechibzuite în privința lor. Un exemplu ar putea fi edificator: recent, cercetătorii au criticat, fără prea multe menajamente, credibilitatea Sfântului Ioan Casian ca sursă a detaliilor istorice privind monahismul egiptean¹² – fapt care, într-un anumit fel, constituie o folositoare aducere aminte a nevoii de atenție critică în cadrul poziției noastre față de literatura veche. Însă chiar și așa stând lucrurile, este inutil ca orice cititor să ia în serios prefețele Sfântului la scrierile sale, unde acesta își semnaleză clar intenția de a pune la dispoziție acest material într-un mod folositor clericilor care încercau să promoveze monahismul în Apus. Sfântul Ioan Casian nu a intenționat să scrie o „Istorie a monahilor din Egipt”, ci să influențeze istoria monahilor din Galia. Cu alte cuvinte, Sfântul Ioan Casian a recunoscut că prin scrierile sale a urmărit să răspândească o anumită tradiție. Motivul pentru care lucrarea sa *Convorbiri* are nevoie de o interpretare rectificată, de această dată, sub forma unui simplu fragment de reportaj, este dat în cea mai mare parte de neglijența interpreților care i-au urmat. Însă este evident că, odată ce credibilitatea

¹² Câteva exemple vor fi discutate în capitolul al III-lea.

Sfântului a fost astfel atacată, suspiciunea s-a instalat și s-a răspândit, ducând la niște rezultate care ar fi de-a dreptul amuzante, dacă n-ar fi fost atât de nefavorabile pentru un studiu obiectiv al persoanei și al scrierilor Sfântului Ioan Casian¹³.

În cele ce urmează, propun (ca o strategie alternativă de interpretare a operelor Sfântului Casian) să ne concentrăm asupra tradiției pe care acesta încearcă să o inspire monahismului din Galia. Făcând aceasta, cu siguranță vom putea ține seama de limitele credibilității sale ca istoric, însă vom putea, totodată, să plasăm lucrarea sa în contextul monahismului din Nitria și, astfel, să dobândim o înțelegere mai profundă asupra operelor sale¹⁴. În cele din urmă, această carte îl va prezenta pe Sfântul Casian drept un înzestrat și sofisticat teolog al monahismului.

3. Îndemnul Sfântului Ioan Casian la cultivarea ascetică a înțelegerii creștine

În cazul creștinismului din Orient și din Orientul Îndepărtat, nu este de mirare că Sfântul Ioan Casian se face nevăzut: la urma urmei, el este o persoană relativ neînsemnată ale cărei opere fragmentare împart aceeași arie vastă cu cele ale unor autorități mult mai cunoscute decât el. Însă, chiar și în Apus, unde operele sale s-au păstrat în întregime, el dispare. Până la un anumit punct, această dispariție poate fi pusă pe seama obiceiului său din *Convorbiri*, de a se descrie cu modestie ca fidelul și tăcutul tovarăș de călătorie al Sfântului Gherman. Însă aceasta nu reprezintă decât o explicație parțială. Dispariția Sfântului Casian mai trebuie înțeleasă

¹³ Un bun exemplu a ceea ce poate rezulta dintr-o necontrolată suspiciune cu privire la credibilitatea Sfântului Ioan Casian, în Frank (1996).

¹⁴ Vezi mai ales capitolul al IV-lea.

și ca o consecință a unui fenomen mult mai interesant, care reprezintă chiar miezul acestui studiu. În ciuda aparențelor care par a arăta contrariul, Sfântul Ioan Casian nu a scris cărțile sale doar pentru a-i edifica pe cititorii lor. Fără îndoială, ele sunt niște lucrări edificatoare și tocmai din acest motiv au fost prețuite de atâtea generații, însă fundamentele lor sunt inspirate din teologie. Această idee ar putea părea curtenitoare, mai ales pentru cei care consideră că edificarea nu apare (și, probabil, nu poate să apară) într-un mediu neutru teologic și pentru cei care cred că este cu adevărat uluitor să descopere, în epoca patristică, un autor care a încercat să cultive duhul fără ca, în același timp, să dirijeze și mintea.

Însă tocmai în acest punct își fac apariția permanentele probleme ale interpreților săi moderni, deoarece creșterea intelectuală pe care el o impune în mod constant (chiar și prin ceva banal, cum este caracterizarea interpretativă a obiceiurilor monahale) mai este discutată de un teolog monastic, al cărui nume nu-l pomeneste niciodată: Evagrie Ponticul. Nu suntem în măsură să spunem prea multe despre reputația lui Evagrie printre creștinii latini, însă, deși a fost atacat de un polemist ca Fericitul Ieronim¹⁵, el și-a găsit un susținător în Ghenadie din Marsilia care, împreună cu Rufin din Aquileia, i-a tradus în latină unele opere. Așadar, este necugetat să pretindem că Sfântul Ioan Casian a ascuns dinadins numele și influența lui Evagrie (și cu atât este mai necugetat să caracterizăm pe Evagrie ca fiind „dascălul” sau „învățătorul” Sfântului Ioan Casian). Primul studiu sistematic despre ceea ce Sfântul Ioan Casian a împrumutat de la Evagrie a fost scris înaintea importantelor progrese contemporane făcute în studiul operelor evagriene, care tind să sugereze că și Evagrie a aparținut unei tradiții teologice larg răspândite; prin urmare, acea timpurie monografie înclină să lase pe Sfântul Ioan

¹⁵ Vezi Fericitul Ieronim, *ep* 133.3 (ed. Labourt [1949-54]: 8: 53).

Casian să fie eclipsat de așa-zisa influență a lui Evagrie¹⁶. Prin aceasta nu negăm însă că scrierile lui Evagrie au influențat pe Sfântul Ioan Casian (de fapt, așa cum vom vedea în capitolul legat de învățătura sa despre rugăciune, operele lui Evagrie oferă numeroase puncte de comparație). Mai degrabă, trebuie sugerat faptul că Sfântul Ioan Casian n-a fost subjugat de așa-zisul sistem al lui Evagrie, oricare ar fi fost acesta, ci, de fapt, a fost într-un tot capabil să aducă contribuții personale tradiției de care amândoi au aparținut.

4. Problema interpretării anacronice a Sfântului Ioan Casian: pista falsă a lui Prosper

Probabil, cea mai mare ironie în istoria receptării operei Sfântului Ioan Casian este aceea că, promovând multe dintre concepțiile lui Origen despre rugăciune și rațiune, fără a face furori, a fost pândit de acuzația că ar fi nedesăvârșit teologic într-un aspect cu totul diferit. Chiar și în timpul vieții, Sfântul Ioan Casian a fost atacat de Prosper de Aquitania, potrivit căruia operele sale, atât de larg răspândite, reflectau o perspectivă teologică particulară în ceea ce privește harul divin. Prosper a definit perspectiva Sfântului ca una opusă învățăturii Fericitului Augustin despre har, iar apoi a învinuit-o ca fiind un „cap de pod” al pelagianismului în cadrul Bisericii sobornicești, pe care noi ar trebui s-o vedem drept o interpretare singulară, necugetată și regretabil de influentă a scrierilor Sfântului Ioan Casian. Deși trebuie să mai așteptăm alți o mie de ani pentru crearea termenului în sine¹⁷, acuzația de

¹⁶ Marsili (1936); teologii care i-au urmat lui Marsili au luat de bun punctul său de vedere (e.g. Munz [1960], Stewart [1998]). Pentru o cercetare contextuală relevantă despre Evagrie, vezi în special Bunge (1983) și Driscoll (1995) și (1997).

¹⁷ Vezi Jacquin (1907).

semipelagianism s-a născut odată cu tratatul lui Prosper împotriva Sfântului Ioan Casian numit *Contra Collatorem*. Teologii moderni au început să abandoneze termenul „semipelagian”, fapt mai mult decât îmbucurător: nu se poate spune cu exactitate dacă acest termen aduce vreo valoare discuției noastre privind istoria și teologia eclezială a veacului al V-lea, deoarece nu se știe exact ce însemna acest termen și, de fapt, unul dintre puținele lucruri care se cunosc cu certitudine este că își are originea în dezbaterile care datează din veacuri de două ori mai îndepărtate de cel al Sfântului Ioan Casian, al Fericitului Augustin, al lui Prosper și al lui Pelagie decât erau aceștia patru de veacul lui Iisus Hristos!

Însă, din pricina avântului istoric uriaș pe care l-a avut această afirmație, nu este suficient doar să condamni termenul de „semipelagian”, de fapt, este chiar periculos să condamni un singur cuvânt. După cum vom avea destule ocazii să observăm în decursul acestui studiu, rețeaua de idei care în veacul al XVII-lea a fost etichetată de către Francisco Suarez ca semipelagianism era destul veche¹⁸. Întrucât structura de idei precede termenul cu mai mult de un mileniu, nu există nici un motiv să credem că, abandonând termenul, vom scăpa cumva și de șablonul unei astfel de gândiri: imaginea a ceea ce reprezintă semipelagianismul a rezistat aproape 1200 de ani înainte ca termenul să fie atestat, de aceea este puțin probabil ca după 50, în care folosirea sa a fost evitată, să se fi eliminat cumva deprinderea de a gândi după șablonul său. De exemplu, chiar și lăsând la o parte în discuțiile teologilor anacronismul legat

¹⁸ Suarez (1620): 164: „Dicti sunt semipelagiani, uel *reliquiae Pelagianorum*, quia partim a Pelagio discedebant, partim cum illo sentiebant, et ita ab illo exorti sunt, quia particulam erroris eius retinuerant” [„Se numesc semipelagieni sau rămășița pelagienilor, cei care într-o anumită măsură își au originea de la Pelagius și parțial gândesc asemenea lui, dar care deși au răsărit din acela, păstrează și erorile lor specifice”]. Cf. Prosper, *ep ad Aug 7* (PL 51: 68): „in istis *pelagianae reliquis prauitatis* non mediocris uirulentiae fibra nutritur” [„în aceasta, perversitatea rămășiței pelagiene este hrănită de o fire nu mai puțin virulentă”].

de persoana Sfântului Ioan Casian și veacul al V-lea, încă mai auzim cu o alarmantă regularitate afirmații ce susțin că Părinții pustiei sunt semipelagieni¹⁹.

Pe lângă coerența conceptuală obscură a acestor afirmații, termenul în sine necesită serioase reconsiderații întrucât, la bază, el nu reprezintă nimic mai mult decât antiaugustinism²⁰, iar ceea ce constituia antiaugustinismul în Antichitatea târzie, ba chiar cine erau presupușii săi adepți, cu excepția lui Iulian de Eclanum și a altor câțiva, este departe de a fi evident. Drept vorbind, afară de afirmațiile zgomotoase ale lui Prosper, în următoarele șapte secole nu mai avem nici o dovadă concretă pentru „augustinism”, drept urmare, nu avem nici un motiv real să presupunem că a existat un monolit, un monstru teologic („teologia augustiniană”) care să fi atras o opoziție sistematică în timpul acestei perioade. Ceea ce este adeseori adus ca dovadă în sprijinul acestei viziuni – în special *Convorbirea* a XIII-a și semipelagianii galici târzii – va face subiectul cercetării noastre în cele ce urmează, unde aceste dovezi vor fi găsite ca fiind mult prea puțin convingătoare

¹⁹ Un asemenea punct de vedere este susținut, de exemplu, în Paladie, ed. Butler (1898-1904): 1: 205-206); se poate deduce însă din discuții, seminarii, lucrări prezentate în cadrul conferințelor și conversații informale cu colegii din cercurile academice că acest punct de vedere este susținut până astăzi.

²⁰ Amann oferă un excelent exemplu (*DSp* 14, 1796-1797): „Pour nous, le semipélagianisme est essentiellement un antiaugustinisme exacerbé, qui, s’effrayant à tort ou à raison de certaines affirmations du docteur d’Hippone sur le gouvernement divin des volontés humaines, sur la distribution des secours célestes, sur l’action de la grace, essaie de ménager dans l’œuvre du salut un part, plus ou moins considérable, plus ou moins exclusive aussi, à l’effort humain” [„Pentru noi, semipelagianismul este în esență un antiaugustinism exacerbat. Aceștia, temându-se în mod întemeiat sau datorită anumitor afirmații ale teologului din Hippo privitoare la dumnezeiasca ocârmuire a voințelor omenești, la distribuirea ajutorului ceresc, la modul de acțiune al harului, au încercat să păstreze în lucrarea mântuirii o parte mai mult sau mai puțin importantă și totodată mai mult sau mai puțin exclusivă efortului omenească”].

decât am fi fost noi tentați să credem, conduși fiind de convențiile teologilor.

Așadar, un alt scop major al acestui studiu este să submineze pretenția lui Prosper de a vorbi în numele unei ortodoxii augustiniene normative, demonstrând că argumentele teologice ale lui Prosper nu inspiră încredere în problema și mai circumspectă de a răspunde și evalua cu precizie *Convorbirea* a XIII-a a Sfântul Ioan Casian. Dacă nu ne putem bizui pe el pentru evaluarea unui singur document contemporan, atunci cu atât mai puțin nu putem avea încredere în sinteza oferită de acesta pentru numeroasele opere ale Fericitului Augustin.

5. Afirmațiile de antiaugustinism și consecințele lor asupra interpretării Sfântului Ioan Casian

Chiar dacă termenul de „semipelagian” a fost abandonat, un număr de probleme asociate folosirii acestui termen în scopuri analitice încă mai incomodează studierea operelor Sfântului Ioan Casian²¹. Mai exact, în cazul recentelor cercetări despre Sfântul Ioan Casian nu există nici o recunoaștere vizibilă a ilegitimității reducerii „antipelagianismului” la Augustin și la adepții săi, fapt care reprezintă o mișcare decisivă pentru transformarea controversii pelagiene într-o chestiune bipolară, și astfel pentru interpretarea oricărui text care nu se încadrează nici într-o extremă, nici în cealaltă ca fiind „unul de mijloc”. După cum vom vedea, nu există nici un motiv pentru care să credem că au fost doar două opțiuni posibile, întrucât nu a existat nici o încercare de catalogare a presupuselor afirmații „antiaugustiniene” din *Convorbirea* a XIII-a și nici una de evaluare a lor în raport cu scrierile Fericitului

²¹ Exemplele următoare vor fi sprijinite cu documente în capitolele corespunzătoare de mai jos.